

Investigating the Role of Job Hope and Spiritual-Social Well-Being in Students' Academic Burnout

Alizadeh-Aghdam, M. B.^I, Abbaszadeh, M.^{II}, Saei, M.^{III}

<https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2022.24439.1975>

Received: 2021/06/15; Accepted: 2022/03/05

Type of Article: **Research**

Pp: 45-76

Abstract

The purpose of this study was to investigate the role of job hope and spiritual-social well-being in students' academic burnout; The research method is survey and its statistical population is all students of Tabriz University. The sample size is 275 and the sampling method is classes proportional to the volume. SPSS software was used for data analysis. Descriptive and inferential statistical methods such as Pearson correlation, multivariate regression and one-way analysis of variance F were used. The results show that there is a relatively strong and inverse correlation (-0.459) and a significant correlation between 99% (0.000) confidence level between job variability and academic burnout of Tabriz University students; In examining the Pearson correlation coefficient between the social well-being variable and its dimensions with the variable of academic burnout, there are results indicating a significant inverse correlation (-0.415) at a confidence level of 99% (0.000); In examining the degree of correlation between the dimensions of this variable and the dependent variable, the results indicate the existence of an inverse relationship between the dimensions of social cohesion (-0.567), social prosperity (-0.120) and social acceptance (-0.254); finally in examining the Pearson correlation coefficient between the spiritual well-being variable and its dimensions with the variable of academic burnout, there are results indicating a significant inverse correlation (-0/774) at a confidence level of 99% (0.000). The correlation dimension is religious well-being (-0.514) and existential well-being (-0.793); In general, multivariate regression analysis indicates that the sum of independent variables has been able to explain 60% of the changes related to the burnout variable of Tabriz University students. The results of examining the difference between the average rate of student burnout in terms of variables of parental education and ethnicity show that this average is different only in the variable of father education ($f = 2.735$) with a significance level of 95% (0.044).

Keywords: Academic Burnout, Job Hope, Social Well-being, Social Contribution, Social Flourishing.

I. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran.

II. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran.

III. PhD student in Economic Sociology and Development, Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, Tabriz University, Tabriz, Iran (Corresponding Author). **Email:** marz.saei@gmail.com

Citations: Alizadehaghdam, M. B.; Abbaszadedh, M. & Saei, M., (2023). "Investigating the Role of Job Hope and Spiritual-Social Well-Being in Students' Academic Burnout". *Two Quarterly Journal of Contemporary Sociological Research*, 11(21): 45-76 (doi: 10.22084/csr.2022.24439.1975).

Homepage of this Article: https://csr.basu.ac.ir/article_4663.html?lang=en

1. Introduction

Academic burnout in educational situations is defined as a feeling of fatigue due to the demands and requirements of education (fatigue), having a pessimistic and disinterested feeling towards course materials (apathy) as well as a feeling of poor personal progress in academic and academic matters (reduced personal self-efficacy)) (Hosseinpour et al., 2015). Examining the relationship between academic burnout and academic performance has always been of interest; On the other hand, some studies have reported that academic performance is indirectly related to academic burnout (Palos et al., 2019). One of the factors that can be a good predictor for people's performance in life is favorable life expectancy. Employment of students is one of the issues that have always been considered by various planners and policy makers. In development programs, the employment of human resources is the most important and fundamental goal of the economic-social development planning of any society (Mohammadifar and Almasifard, 2019). Other effective factors in students' academic burnout are social and spiritual well-being; Well-being consists of positive physical, social and psychological states and does not simply mean the absence of pain, discomfort and disability. Well-being requires that needs are satisfied and that people have a sense of purpose and feel that they are able to realize important individual goals and participate in society (Tahmasbzadeh Sheikhlar et al., 2017). Relationships in the educational environment so that students feel valued and supported play a vital role in promoting desirable social behaviors in the classroom and fostering academic enthusiasm and success.

2. Materials and Methods

According to the nature of the subject, the method used in the current research is survey and cross-sectional, and the type of research is applied and the unit of analysis is the individual (students of Tabriz University). The statistical population of the present study is all the students of Tabriz University, who are 20,997 according to the latest statistics. Using Cochran's formula and stratified sampling, 275 people were selected as the sample size. The tool used to collect data is a questionnaire that includes questions about each of the independent variables as well as the dependent variable. In examining the variables of academic burnout, social well-being, spiritual well-being, and job hope, the standard questionnaire of Bresso et al. (1997), the standard questionnaire of Keyes' social health (1998), the standard questionnaire of

Palutzin and Ellison in 1982, and the researcher-made questionnaire were used, respectively. There is a relatively strong and inverse correlation (-0.459) and a significant correlation between 99% (0.000) confidence level between job variability and academic burnout of Tabriz University students; In examining the Pearson correlation coefficient between the social well-being variable and its dimensions with the variable of academic burnout, there are results indicating a significant inverse correlation (-0.415) at a confidence level of 99% (0.000); In examining the degree of correlation between the dimensions of this variable and the dependent variable, the results indicate the existence of an inverse relationship between the dimensions of social cohesion (-0.567), social prosperity (-0.120) and social acceptance (-0.254); finally in examining the Pearson correlation coefficient between the spiritual well-being variable and its dimensions with the variable of academic burnout, there are results indicating a significant inverse correlation (-0.774) at a confidence level of 99% (0.000). The correlation dimension is religious well-being (-0.514) and existential well-being (-0.793); In general, multivariate regression analysis indicates that the sum of independent variables has been able to explain 60% of the changes related to the burnout variable of Tabriz University students.

3. Discussion

This research has been done with the aim of investigating the role of job hope and spiritual-social well-being in the level of academic burnout of students. The results related to the degree of correlation between job hope and the degree of academic burnout of students indicate that there is an inverse and relatively strong relationship between the two variables with a relatively strong correlation coefficient; Young people always enter university hoping to find a good job in the future; At the same time, with social problems and increasing unemployment in the society, they suffer from academic burnout. In examining the correlation between social well-being and students' academic burnout, the results indicate that there is a relatively strong inverse relationship between the two variables. Social well-being can influence people's motivations and intentions to continue their education; Usually, students who have higher social health study with better motivation and enthusiasm; As a result, any action taken to strengthen the physical health of students will bring more dynamism, vitality and effort to them. Finally, examining the correlation between spiritual well-being and academic burnout of students, the results indicate that there is a strong inverse relationship between the two variables.

Spiritual health is one of the most important aspects of human health and is defined by the characteristics of stability in life, peace and harmony, feeling of close connection with oneself, God, society and the environment.

4. Conclusion

According to the results of the research, it can be said that the employment of graduates should be considered as the most basic development planning strategy; It should be emphasized on the better and more connection between the university and the industry in order to create job opportunities for talented students. A balance between student acceptance and the amount of employment in the society must be established so that the society does not face a huge amount of unemployed students in the future; In the context of the variable effect of social well-being on the degree of academic burnout of students, it should also be said, improving students' dormitory conditions, providing marriage conditions, training programs in order to strengthen communication skills and skills to face problems in life, strengthening acceptance skills and social cohesion can be effective solutions in order to strengthen social well-being and as a result reduce the academic burnout of students. Finally, in the context of the impact of spiritual well-being on students' academic burnout, it can be said that including spiritual health in educational and cultural programs, holding educational workshops in order to promote spirituality and strengthen religious beliefs among students can be among the effective solutions in the paying attention to the spiritual well-being of students and increasing its level.

Acknowledgments

The authors would like to thank all the officials of Tabriz University for their help in preparing relevant statistics and data collection

بررسی نقش امید شغلی و بهزیستی معنوی-اجتماعی در فرسودگی تحصیلی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تبریز)

محمدباقر علیزاده‌اقدام^۱، محمد عباس‌زاده^۲، مرضیه ساعی^۳

شناسه دیجیتال (DOI): <https://dx.doi.org/10.22084/CSR.2022.24439.1975>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۲۵، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۲/۱۴

نوع مقاله: پژوهشی

صص: ۷۶-۴۵

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی نقش امید شغلی و بهزیستی معنوی-اجتماعی در فرسودگی تحصیلی دانشجویان به انجام رسیده است؛ روش پژوهش پیمایش و جامعه آماری آن تمام دانشجویان دانشگاه تبریز را دربر دارد. حجم نمونه برابر با ۲۷۵ و شیوه نمونه‌گیری، طبقه‌ای متناسب با حجم می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS و از روش‌های آماری در سطح توصیفی و استنباطی از روش هم‌بستگی پیرسون، رگرسیون چند متغیره و آزمون آنالیز واریانس یک طرفه F استفاده شده است. نتایج پژوهش حاکی از این است که بین متغیر امید شغلی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز هم‌بستگی نسبتاً قوی و معکوس (۰/۴۵۹-) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) وجود دارد؛ در بررسی میزان ضریب هم‌بستگی پیرسون بین متغیر بهزیستی اجتماعی و ابعاد آن با متغیر فرسودگی تحصیلی نیز نتایج حاکی از وجود هم‌بستگی معکوس (۰/۴۱۵-) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) می‌باشد؛ نتایج میزان هم‌بستگی بین ابعاد این متغیر با متغیر وابسته نیز، نتایج حاکی از وجود رابطه معکوس بین ابعاد انسجام اجتماعی (۰/۵۶۷-)، شکوفایی اجتماعی (۰/۱۲۰-) و پذیرش اجتماعی (۰/۲۵۴-) می‌باشد؛ در نهایت در بررسی میزان ضریب هم‌بستگی بین متغیر بهزیستی معنوی و فرسودگی تحصیلی نیز نتایج حاکی از وجود رابطه قوی و معکوس (۰/۷۷۴) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) می‌باشد؛ میزان هم‌بستگی بُعد بهزیستی مذهبی (۰/۵۱۴-) و بهزیستی وجودی (۰/۷۹۳-) می‌باشد؛ در مجموع تحلیل رگرسیون چند متغیره حاکی از این است که مجموع متغیرهای مستقل توانسته‌اند ۶۰٪ از تغییرات مربوط به متغیر فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز را تبیین کنند. نتایج بررسی تفاوت میانگین میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان بر حسب متغیرهای تحصیلات پدر و مادر و قومیت نیز حاکی از این است که این میانگین فقط به لحاظ متغیر تحصیلات پدر با مقدار (۲۶/۷۳۵) و در سطح معناداری ۹۵٪ (۰/۰۴۴) متفاوت می‌باشد.

کلیدواژگان: فرسودگی تحصیلی، امید شغلی، بهزیستی اجتماعی، بهزیستی معنوی، شکوفایی اجتماعی.

- I. استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.
- II. استاد گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.
- III. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی اقتصادی و توسعه، گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران (نویسنده مسئول).
Email: marz.saei@gmail.com

ارجاع به مقاله: علیزاده‌اقدام، محمدباقر؛ عباس‌زاده، محمد؛ ساعی، مرضیه، (۱۴۰۱). «بررسی نقش امید شغلی و بهزیستی معنوی-اجتماعی در فرسودگی تحصیلی دانشجویان (مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه تبریز)». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۱۱(۲۱): ۴۵-۷۶ (doi: 10.22084/csr.2022.24439.1975).

صفحه اصلی مقاله در سامانه نشریه: https://csr.basu.ac.ir/article_4663.html?lang=fa

۱. مقدمه

رشد و بالندگی هر جامعه‌ای مرهون نظام آموزشی آن جامعه است. بر این اساس، همه‌ساله کشورها مبالغ قابل توجهی از درآمد ملی خود را صرف آموزش عالی می‌کنند. اما، بعضی از عوامل وجود دارند که موجب هدر رفتن بخشی از این سرمایه‌گذاری می‌شوند. در بررسی علل این پدیده، از جمله عوامل تأثیرگذار بر عملکرد تحصیلی دانشجویان، فرسودگی تحصیلی^۱ است. فرسودگی تحصیلی در موقعیت‌های آموزشی به عنوان احساس خستگی به خاطر تقاضاها و الزامات تحصیل (خستگی)، داشتن یک حس بدبینانه و بدون علاقه نسبت به مطالب درسی (بی‌علاقگی) و نیز احساس پیشرفت شخصی ضعیف در امور درسی و تحصیلی (خودکارآمدی شخصی کاهش یافته) تعریف می‌شود (حسین‌پور و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۰)؛ هم‌چنین فرسودگی تحصیلی را می‌توان به عنوان یک واکنش مزمن در دانشجویانی مطرح کرد که در ابتدا با الزامات تحصیلی درگیر شده‌اند و این واکنش ناشی از یک تفاوت بین توانایی دانشجویان و انتظارات خودشان و یا دیگران برای موفقیتشان در تحصیل است (سالما و آرو، ۲۰۱۱). فرسودگی در سه دهه اخیر در عناوین تحقیقات متعددی به چشم می‌خورد. عواملی مانند: فقدان پاداش مورد انتظار، فقدان عدالت، ارزش‌های متضاد، فقدان کنترل، کار بیش از حد و فقدان انسجام در به وجود آمدن فرسودگی می‌توانند نقش داشته باشند؛ تحقیقات متعددی به ظهور فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان و دانش‌آموزان و نقش آن در یادگیری درسی اشاره کرده‌اند. فرسودگی تحصیلی می‌تواند دانشجویان را به غیبت بیش از حد در کلاس‌های درسی، انگیزه کمتر در انجام تکالیف درسی و حتی ترک تحصیل سوق دهد (یانگ^۲، ۲۰۰۴: ۲۸۷).

بررسی رابطه بین فرسودگی تحصیلی با عملکرد تحصیلی همواره مورد توجه بوده است؛ از دیگر سو، برخی مطالعات گزارش کرده‌اند عملکرد تحصیلی در رابطه غیرمستقیم با فرسودگی تحصیلی قرار دارد؛ دانشجویانی که دارای سطح بالایی از فرسودگی تحصیلی باشند، همواره دارای عملکرد تحصیلی بسیار پایینی می‌باشند؛ هم‌چنین فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان به طور کلی دارای اثرات سوء بر زندگی آنان دارد (پالوش و همکاران^۳، ۲۰۱۹: ۲۰۰).

برخی از پژوهش‌ها حاکی از آن است که عوامل موقعیتی مانند جو محیط آموزشی (سالما آرو و همکاران^۴، ۲۰۰۸)، حمایت اجتماعی^۵ و مقوله جنسیت (جاکوبس و داد^۶، ۲۰۰۳؛ و کورس و فلاین^۷، ۲۰۰۶؛ حاتمیان و سپهری‌نژاد، ۱۳۹۷؛ بیلدیریم^۸، ۲۰۰۸؛ توکاو و همکاران^۹، ۲۰۱۳)، رشته تحصیلی (برنهارد^{۱۰}، ۲۰۰۷)، موفقیت تحصیلی (چاوفلی و همکاران^{۱۱}، ۲۰۰۲) و کیفیت فعالیت درسی (لو^{۱۲}، ۲۰۰۷)، تجربه بی‌عدالتی، احساس عدم

امنیت، عدم رضایت از شرایط آموزشی (توکاو و همکاران^{۱۳}، ۲۰۱۳) و امید به اشتغال (شیخ‌الاسلامی و همکاران، ۱۳۹۳) می‌تواند بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان مؤثر باشد. یکی از عواملی که می‌تواند پیشی‌بینی‌کننده مناسبی برای عملکرد افراد در زندگی باشد، امید به زندگی مطلوب است. «امید»^{۱۴} نیرویی هیجانی است که تخیل را به سمت موارد مثبت هدایت می‌کند. «امید به اشتغال»^{۱۵}، میزان توانایی ذهنی در رسیدن به شغل آینده و توسعه راه‌های نیل به این هدف و میزان فعالیت او را در این مسیر نشان می‌دهد. اشتغال دانشجویان از جمله مسائلی است که همواره مورد نظر برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران مختلف بوده است؛ از طرف دیگر، بیکاری دانشجویان به عنوان یک معضل به شمار می‌آید که پس از مدتی فارغ‌التحصیل شده و به سوی بازار کار روانه می‌شوند. این در شرایطی است که رشد اقتصادی و ظرفیت اشتغال‌زایی جامعه متناسب با رشد دانش‌آموختگان نمی‌باشد. نگرانی دانشجویان در به دست آوردن شغل و آینده شغلی، از جمله عوامل مؤثر در تحصیل دانشجویان می‌باشد و هر ساله تعداد زیادی از دانشجویان وارد مشاغل جانبی می‌شوند تا خود و خانواده‌شان را اداره کنند. در چنین حالتی، فرصت کمتری خواهند داشت تا به مطالعه دروس تحصیلی خود بپردازند و دچار خستگی جسمی-روحي شده و یادگیری‌شان کاهش می‌یابد که در نهایت منجر به افت تحصیلی خواهد شد (شیخ‌الاسلامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۹-۴۰). از سویی دیگر، توسعه هم‌زمانی تحقق می‌یابد که از تمام عوامل و امکانات و منابع تولید خصوصاً انسان استفاده به عمل آید. در برنامه‌های توسعه، اشتغال نیروی انسانی مهم‌ترین و اساسی‌ترین هدف برنامه‌ریزی‌های توسعه اقتصادی-اجتماعی هر جامعه‌ای را تشکیل می‌دهد (محمدی‌فر و الماسی‌فرد، ۱۳۹۹: ۱۱۸).

از سویی دیگر، احساس خرسندی و بهزیستی در طول عمر، از مؤلفه‌های نگرش مثبت افراد نسبت به جهانی است که در آن زندگی می‌کنند. «بهزیستی اجتماعی»^{۱۶} را به عنوان گزارش شخصی افراد از کیفیت ارتباطات آن‌ها با دیگران تعریف می‌کنند. «بهزیستی» عبارت از حالات مثبت جسمانی، اجتماعی و روانی است و صرفاً به معنای نداشتن درد، ناراحتی و ناتوانی نیست. بهزیستی مستلزم آن است که نیازها ارضا شوند و افراد حس هدفمندی داشته باشند و احساس کنند که قادر به تحقق اهداف فردی مهم هستند و در جامعه مشارکت کنند (طهماسب‌زاده‌شیخ‌لار و همکاران، ۱۳۹۷: ۸۸). «بهزیستی معنوی»^{۱۷} که به معنای جست‌وجوی معنا و هدف و ارزش‌های متعالی است، یکی از متغیرهای اثرگذار بر میزان فرسودگی تحصیلی می‌باشد (رجبی‌پورمبیدی و حسینی، ۱۳۹۶؛ بوریش^{۱۸}، ۲۰۰۲). نتایج تحقیقات متعددی حاکی از این است که بدون بهزیستی معنوی، دیگر ابعاد زیستی، روان‌شناختی و اجتماعی نمی‌تواند عملکرد درست

داشته باشند یا به حداکثر ظرفیت خود برسند (رجبی پورمیبیدی و حسینی، ۱۳۹۷: ۴۲). روابط در محیط آموزشی، به طوری که دانشجویان احساس ارزش و پشتیبانی کنند، نقش بسیار حیاتی در ارتقای رفتارهای اجتماعی مطلوب در کلاس درس و پرورش اشتیاق تحصیلی و موفقیت دارد. این مسأله در دوران تحصیل و به خصوص در دوران دانشگاه به دلیل استقلال بیرونی فرد و اتکای درونی شخص به خود و هم‌چنین تعریف جدید فرد از عوامل ایجاد کننده رضایت از زندگی، نمود بیشتری پیدا کرده و در عین حال به دلیل این که یکی از عوامل معنابخش زندگی برای دانشجویان، ارتقای موفقیت تحصیلی است.

شواهد و پژوهش‌های مختلف (همتی و صادقی، ۱۳۹۷؛ بدری‌گرگری و همکاران، ۱۳۹۱؛ موسوی و شکری، ۱۳۹۴) حاکی از احساس فرسودگی تحصیلی یا مصادیق آن در میان دانشجویان مقاطع تحصیلی است؛ اما در بخش دانشگاه تبریز به این موضوع از دید اجتماعی توجه نشده است و از پرداختن به عوامل که مناسبات و روابط آن با محیط دانشگاهی و بیرون از آن می‌تواند بر فرسودگی تحصیلی‌شان تأثیر بگذارد غفلت ورزیده‌اند؛ از جمله دانشگاه‌های مهم و بزرگ در سطح کشور هستند که هر ساله تعداد زیادی دانشجو از نقاط مختلف کشور جهت تحصیل این دانشگاه‌ها را انتخاب می‌کنند. باید ذکر کرد که به طور کلی پیشرفت و توسعه کشور ما بیشتر از هر بخش دیگری به بخش نظام دانشگاهی و قشر جوان جامعه به خصوص قشر دانشجویی دارد؛ در صورتی که دانشجویان همواره احساس رضایت از شرایط تحصیلی و به طور کلی شرایط زندگی خود را داشته باشند، در نتیجه با انگیزه هرچه بیشتری به تلاش خود ادامه داده و در راه توسعه کشور گام‌های محکم‌تری برخواهند داشت. با توجه به مطالب مذکور در این پژوهش محقق در پی بررسی میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز و رابطه بین امید شغلی، بهزیستی معنوی و اجتماعی با فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز می‌باشد.

پیشینه نظری پژوهش

عوامل مختلفی در سطوح خرد (عاملیت-کنشگری)، میانه (سازمانی) و کلان (اجتماع بزرگ‌تر) در فرسودگی تحصیلی دانشجویان نقش دارند؛ با این حال در متون و پژوهش‌های مورد بررسی رویکردها و متغیرهای فردی و روان‌شناختی غلبه دارند و توجه چندانی به متغیرهای اجتماعی نشده است. در این بخش تلاش شده است تا با بررسی رویکردهای نظری مطرح در جامعه‌شناسی بتوان چارچوب مفهومی منسجم‌تری برای تبیین فرسودگی تحصیلی به دست داد.

یکی از عواملی که می‌تواند پیشی‌بینی‌کننده مناسبی برای عملکرد افراد در زندگی باشد، امید به زندگی مطلوب است. پژوهشگران بر این باورند که امید برای مقابله با مشکلات و شرایط عدم اطمینان ضروری است و از آنجایی که امید برای سلامت روان انسان ضروری است، پس مطمئناً امیدواری یک نیاز اساسی برای دانش‌آموزان و دانشجویان است. تحقیقات نشان داده‌اند که امید یک پیش‌گویی‌کننده معتبر برای موفقیت‌های علمی است (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲-۳). زیربنای فکری «نظریه امید»^{۱۹}، به آثار «کاتلین» و «جان»^{۲۰} (۱۹۹۰) و «استوتلند»^{۲۱} (۱۹۶۹) برمی‌گردد که در آن‌ها، امید انتظار فرد برای موفقیت در دستیابی به هدفش تعریف شده است (پرچم و همکاران، ۱۳۹۲: ۶). از نظر «اسنایدور»، بنیان‌گذار نظریه امید در روان‌شناسی، «امید» عبارت است از ظرفیت ادراک شده برای تولید مسیرهایی به سمت هدف‌های مطلوب و انگیزه ادراک شده برای حرکت به این مسیرها؛ از این رو، امید یعنی انتظار مثبت برای دستیابی به هدف‌ها. این انتظار مثبت، خود دارای دو بُعد گذرگاه و عامل است؛ یعنی عامل + گذرگاه = امید (استایدور، ۲۰۰۰: ۸-۱۳).

در تئوری امید، این عقیده مطرح است که سطوح امیدواری دانشجویان آن‌ها را در انتخاب اهداف آموزشی و عملی هدایت می‌کند. در شرایطی که دانشجویان با موانعی در طول مسیرشان مواجه می‌شوند، دانشجویان امیدوار و به خصوص آن‌هایی که قدرت راهیابی بالایی دارند، می‌توانند راهکارهای زیادی را برای رسیدن به هدف‌هایشان ترسیم و راه‌های احتمالی را نیز برنامه‌ریزی کنند. حتی در مواردی که هدف مسدود می‌شود که آن را به عنوان شکست تلقی می‌کنیم، افراد امیدوار به این هدف مسدود شده به عنوان چالش می‌نگرند که باید از طریق اجرای راه‌های انتخابی دیگر بر آن غلبه و از آن گذر کنند (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۳-۴). به‌طورکلی می‌توان گفت، فرد امیدوار خواهان زندگی کردن است؛ زیرا آینده را خوب تلقی می‌کند، در تسلط بر امور زندگی خود را توانا می‌داند، توانایی کنترل استرس و احساسات منفی را دارد، شرایط زندگی را قابل تغییر می‌یابد؛ دانشجویان امیدوار به آینده، به خصوص آینده شغلی حتی اگر در مسیر تحصیل با مشکلات مختلف روبه‌رو باشند، شرایط برایشان به امید به دستیابی به موفقیت در آینده تحمل‌پذیر خواهد بود. امید با ایجاد هیجان مثبت، رضایت از زندگی را افزایش می‌دهد؛ این هیجان مثبت موجب تسهیل حل مسأله و تصمیم‌گیری مناسب، به خصوص در شرایط بحرانی می‌شود. امید با افزایش امکان دستیابی به هدف، دانشجویان را با تمرکز به موفقیت برای فایده‌آوردن به مشکلات توانمند می‌سازد. این امر حاکی از یک رابطه بدیهی بین امید و موفقیت است؛ یعنی همان‌طور که امید به آینده، انگیزه تلاش و کسب موفقیت را در فرد به وجود می‌آورد،

متقابلاً دستیابی به اهداف و موفقیت‌ها نیز امید به آینده را در فرد تقویت می‌کند (ابراهیمی و همکاران، ۱۳۹۰: ۲-۳).

از دیگر متغیرهای مرتبط با فرسودگی تحصیلی در دانشجویان، «بهبودی اجتماعی»^{۲۲} یا «سلامت اجتماعی»^{۲۳} می‌باشد؛ بهبودی اجتماعی، مفهومی است که در کنار ابعاد جسمی و روانی سلامت به آن توجه شده و جنبه اجتماعی سلامت را با محور قرار دادن فرد بررسی می‌کند (بخارایی و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۰). سلامت اجتماعی اغلب به عنوان ارتباط با شرایط اجتماعی بیرون از شخص مثل پایگاه‌های اقتصادی-اجتماعی، شرایط زندگی و به طور گسترده تأثیر منطقه‌ای که آن‌ها در آن زندگی می‌کنند و حتی کشور محل اقامتشان در نظر گرفته شده است (کالاها، ۲۰۰۸: ۲).

«کارکیز»^{۲۵} از یک اصل جامعه‌شناختی و روان‌شناختی نشأت می‌گیرد؛ از نظر وی، سلامت اجتماعی ترکیبی از چند عامل است که در مجموع نشان می‌دهد چه قدر یک شخص در زندگی اجتماعی‌اش، مثلاً به عنوان همسایه، همکار و شهروند عملکرد خوبی دارد (کیزی و شاپیرو، ۲۰۰۴: ۵). کیزی مفهوم سلامت اجتماعی یا بهبودی اجتماعی را به معنی ارزیابی فرد از عملکردش در برابر اجتماع بیان می‌کند و سلامت اجتماعی را ترکیبی از پنج جزء مشارکت اجتماعی، انسجام اجتماعی، پذیرش اجتماعی، شکوفایی اجتماعی و انطباق اجتماعی می‌داند (برات‌دستجردی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۴۸).

به باور کیزی، «مشارکت اجتماعی»^{۲۶} بیانگر ارزیابی فرد از ارزش اجتماعی خود است و نشان‌دهنده آن است که چگونه و تا چه حد مردم احساس می‌کنند که آن‌چه آن‌ها در جامعه انجام می‌دهند برای جامعه مهم و ارزشمند است و به عنوان کمک اجتماعی تلقی می‌شود؛ به طور کلی، در مشارکت اجتماعی افراد احساس می‌کنند که چیزی با ارزش برای عرضه به اجتماع دارند (کیزی و شاپیرو، ۲۰۰۴: ۵). «انسجام اجتماعی»^{۲۸} ارزیابی یک فرد با در نظر گرفتن کیفیت همراهی او با جامعه اطرافش می‌باشد. در واقع، انسجام اجتماعی، ارزیابی فرد از کیفیت روابطش در جامعه و گروه‌های اجتماعی است. انسجام اجتماعی آن درجه‌ای است که در آن مردم احساس می‌کنند که چیز مشترکی بین آن‌ها و کسانی که واقعیت اجتماعی آن‌ها را می‌سازند وجود دارد؛ مثل همسایه‌هایشان (شربتیان، ۱۳۹۳: ۱۰).

«پذیرش اجتماعی»^{۲۹} تفسیر فرد از جامعه و ویژگی‌های دیگران است. افرادی که دارای این بُعد از سلامت اجتماعی هستند، اجتماع را به صورت مجموعه‌ای از افراد مختلف درک می‌کنند و دیگران را با همه نقض‌ها و جنبه‌های مثبت و منفی‌ای که دارند، می‌پذیرد و به دیگران به عنوان افراد با ظرفیت و مهربان، اعتماد و اطمینان دارند (شربتیان، ۱۳۹۱: ۱۵۸). منظور از «شکوفایی اجتماعی»^{۳۰} این است که جامعه به

شکل مثبت در حال رشد است. فکر کردن به این‌که جامعه پتانسیل رشد به شکل مثبت را خواهد داشت و می‌تواند این توانمندی را به شکل بالفعل درآورد. شکوفایی اجتماعی، عبارت از ارزیابی توان بالقوه مسیر تکامل اجتماع است و باور به این‌که اجتماع در حال یک تکامل تدریجی است و توانمندی‌های بالقوه‌ای برای تحول مثبت دارد که از طریق نهادهای اجتماعی و شهروندان شناسایی می‌شود. افراد سالم در مورد شرایط آینده جامعه امیدوار و قادر به شناسایی نیروهای جمعی هستند و معتقدند که خود و سایر افراد از این نیروها و تکامل اجتماع سود می‌برند (عبدالله تبار و همکاران، ۱۳۸۸: ۱۷۶). در نهایت کبیز معتقد است که «انطباق اجتماعی»^{۳۱}، یعنی اعتقاد به این‌که اجتماع قابل فهم، منطقی و قابل پیش‌بینی است. افرادی که از نظر اجتماعی سالم‌اند، نه تنها درباره نوع جهانی که در آن زندگی می‌کنند، بلکه هم‌چنین راجع به آنچه اطراف‌شان رخ می‌دهد علاقمند بوده و احساس می‌کنند قادر به فهم وقایع اطراف‌شان هستند. این مفهوم در مقابل بی‌معنایی در زندگی است و درحقیقت درکی که فرد نسبت به کیفیت، سازماندهی و اداره دنیای اجتماعی اطراف خود دارد (کبیز و شاپیرو، ۲۰۰۴: ۷). از نظر کبیز، کیفیت زندگی و عملکرد شخصی فرد را نمی‌توان بدون توجه به معیارهای اجتماعی ارزیابی کرد. عملکرد خوب در زندگی چیزی بیش از سلامت روانی است و تکالیف و چالش‌های اجتماعی را نیز دربرمی‌گیرد. فرد سالم از نظر اجتماعی زمانی عملکرد خوب دارد که اجتماع را به صورت یک مجموعه معنادار و قابل فهم و بالقوه برای رشد و شکوفایی بداند و احساس کند که متعلق به گروه‌های اجتماعی خود است و خود را در اجتماع و پیشرفت آن سهیم بداند. «سورینز» و «اشمیت» نشان دادند که مشارکت و درگیری دانشجویان تأثیر داشته و در نتیجه موجب افزایش اشتیاق دانشجویان تأثیر داشته و در نتیجه موجب افزایش اشتیاق دانشجویان به ادامه تحصیل و افزایش کارایی تحصیلی آن‌ها می‌شود (سورینز و اشمیت، ۲۰۰۹: ۵۹). در تبیین این یافته پژوهشی می‌توان اظهار داشت که عمده‌ترین تأثیرات را افراد از عوامل اجتماعی و انسجام اجتماعی دریافت می‌کنند؛ بنابراین، با توجه به مطالب ذکر شده می‌توان گفت، بهبودی اجتماعی می‌تواند انگیزه‌ها و مقاصد فرد را برای ادامه تحصیل تحت تأثیر قرار دهد؛ از این جهت، دانشجویانی که از سلامت اجتماعی بالاتری برخوردارند با انگیزه و شور و شوق بهتری به تحصیل می‌پردازند.

از دیگر عوامل تأثیرگذار در میزان فرسودگی تحصیلی، «باورهای دینی» و «بهبیستی معنوی»^{۳۲} است. معنویت، یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های کیفیت زندگی می‌باشد که به زندگی انسان معنا می‌بخشد و امید به آینده را در فرد تقویت می‌کند (نادی و سجادیان، ۱۳۹۰: ۵۵). «بهبیستی معنوی»^{۳۳} در کنار ابعاد دیگر سلامتی هم‌چون سلامت جسمی،

روانی و اجتماعی مهم‌ترین بُعد سلامتی است. بدون بهزیستی معنوی، ابعاد دیگر سلامت نمی‌توانند عملکرد موردانتظار را داشته باشند و رسیدن به سطح بالای کیفیت زندگی امکان‌پذیر نیست (هوشیاری و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۱-۹۲). طبق نظر «موبرگ» و «بروسک»^{۳۴} (۱۹۷۸)؛ بهزیستی معنوی سازه‌ای چندبُعدی و متشکل از یک بُعد عمودی و یک بُعد افقی می‌باشد. بُعد عمودی آن به ارتباط با خدا و بُعد افقی آن به احساس هدفمندی و رضامندی در زندگی بدون در نظر گرفتن مذهب خاص اشاره دارد. «الیسون»^{۳۵} (۱۹۸۳) بیان می‌کند که بهزیستی معنوی یک عنصر روانی اجتماعی و یک عنصر مذهبی را شامل می‌شود. «بهزیستی مذهبی»^{۳۶} که عنصر مذهبی است، نشانه ارتباط با یک قدرت برتر، یعنی خدا است. «بهزیستی وجودی»^{۳۷} عنصر روانی اجتماعی است و نشانه احساس فرد است از این‌که کیست، چه کاری و چرا انجام می‌دهد و به کجا تعلق دارد. هم بهزیستی مذهبی و هم بهزیستی وجودی، تعالی و حرکت فراتر از خود را شامل می‌شود. بُعد بهزیستی مذهبی ما را به رسیدن به خدا هدایت می‌کند درحالی‌که بُعد بهزیستی وجودی ما را فراتر از خود و به سوی دیگران و محیط ما سوق می‌دهد. از آنجایی‌که انسان به عنوان نظامی یکپارچه عمل می‌کند، این دو بُعد در عین منفک بودن با هم تعامل و هم‌پوشی دارند و در نتیجه احساس سلامت معنوی، رضایت و هدفمندی به تبع آن به وجود می‌آید (دهشیری و همکاران، ۱۳۸۷: ۱۳۱-۱۳۲).

در این زمینه «وبر»، نقش نظام فرهنگی و ارزش‌ها و هنجارهای مورد تأکید این نظام را بر کنش‌های افراد، مهم و اساسی ارزیابی می‌کند (وبر، ۱۳۸۷؛ به نقل از: مهدوی‌کنی، ۱۳۸۷: ۲۱۹)؛ مبتنی بر این رویکرد، وبر سعی می‌کند خصوصیات رفتاری و شرایط بومی هر مردمی را با توجه به آموزه‌های دینی ایشان تبیین نماید. وبر این توانایی بالقوه را در دین می‌بیند که بتواند بر رفتار مردم و شیوه تفکر ایشان اثر گذارد و معتقد است که ایده‌ها، نیروهای مؤثر در تاریخ هستند (وبر، ۱۳۸۵: ۱۲). البته وبر دین را تنها عامل مؤثر بر شرایط اجتماعی و رفتاری نمی‌داند؛ بلکه در کنار دین، عامل‌های دیگر اجتماعی را نیز دخیل می‌داند؛ به عنوان مثال، او به وجود رابطه‌ای دو طرفه (متقابل) بین عوامل اقتصادی و فرهنگی باور داشت. رهاورد مهم رویکرد وبر، امکان درک تأثیر ارزش‌ها و باورها بر رفتار بشری است. - نظریه کنش - وبر، بررسی تأثیر دین‌داری (التزام به باورها و عقاید دینی و به موجب آن اعمال دینی) بر سبک زندگی (اعمال و کنش‌های روزمره افراد) را معنادار و ممکن می‌سازد. می‌توان دیدگاه وی را این‌گونه بیان کرد که بشر بر مبنای شیوه تفکر خود، جامعه خود را می‌سازد و دین از مهم‌ترین مؤلفه‌های شکل‌دهنده شیوه تفکر است (وبر، ۱۳۸۷؛ به نقل از: گرمی‌قهی و همکاران، ۱۳۹۲). دین، نظام باور منسجمی ایجاد می‌کند که موجب می‌شود افراد برای زندگی خود معنا پیدا کنند و به آینده امیدوار

باشند. نظام باورهای دینی به افراد امکان می‌دهد که به ناملایمت‌ها، فشارهای روانی و کمبودهای گریزناپذیری که در روند چرخه زندگی رخ می‌دهد، معنا بخشند و نسبت به زندگی امیدواری بیشتری داشته باشند (موسوی‌اقدم و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۶)؛ به‌طورکلی، می‌توان گفت، سلامت روانی و جسمانی انسان با زندگی معنوی او رابطه مثبت دارد و افرادی که اعتقادات مذهبی قوی‌تری دارند، سازگاری بهتر با موقعیت‌های زندگی‌شان نشان می‌دهند. مذهب می‌تواند در ایجاد حس امید، احساس نزدیک بودن به دیگران، آرامش هیجانی، فرصت خودشکوفایی، احساس راحتی، مهارت‌تکانه، نزدیکی به خدا و کمک به حل مشکل مؤثر باشد.

پیشینه تجربی پژوهش

در زمینه فرسودگی تحصیلی و عوامل مؤثر بر آن تحقیقاتی چند در داخل و خارج از کشور به انجام رسیده است؛ در این بخش از پژوهش به مرور این تحقیقات پرداخته می‌شود. «برنا» و همکاران (۱۳۹۹) در پژوهشی تحت عنوان «ارتباط بین سلامت معنوی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر» به بررسی رابطه بین سلامت معنوی با پیشرفت تحصیلی ۳۳۰ نفر از دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی پرداختند؛ نتایج پژوهش حاکی از این است که بین سلامت معنوی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان رابطه مثبت (۲۲۰/۰) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰۰۱/۰) وجود دارد. «طهماسب‌زاده‌شیخ‌لار» و همکاران (۱۳۹۷) در تحقیقی تحت عنوان «نقش بهزیستی اجتماعی و فرسودگی تحصیلی در پیش‌بینی اشتیاق تحصیلی دانشجویان» به بررسی نقش بهزیستی اجتماعی و فرسودگی تحصیلی در پیش‌بینی اشتیاق تحصیلی دانشجویان دانشگاه فرهنگیان شهر تبریز پرداختند؛ نتایج پژوهش آنان حاکی از این است که بین اشتیاق تحصیلی دانشجویان و فرسودگی شغلی رابطه منفی و معنادار و بین بهزیستی اجتماعی و مؤلفه‌های آن، یعنی هم‌بستگی اجتماعی، مشارکت اجتماعی، شکوفایی اجتماعی و پذیرش اجتماعی با فرسودگی تحصیلی رابطه منفی و معناداری وجود دارد.

«عبدی‌زرین» و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی تحت عنوان «رشد مسیر شغلی مبتنی بر امید براساس اهمال کاری تحصیلی و انگیزش تحصیلی» به بررسی این تأثیر در بین ۲۳۱ نفر از دانشجویان دانشگاه اصفهان پرداختند؛ نتایج پژوهش حاکی از این است که با توجه به ضریب هم‌بستگی پیرسون، رابطه معنادار بین رشد مسیر شغلی مبتنی بر امید با مؤلفه‌های انگیزش تحصیلی و مؤلفه‌های اهمال کاری تحصیلی وجود دارد. نتایج تحلیل رگرسیون نشان داد که پیش‌بینی رشد مسیر شغلی مبتنی بر امید

از طریق انگیزش تحصیلی و اهمال‌کاری تحصیلی و مؤلفه‌های هر دو مورد تأیید بود. «شیخ‌الاسلامی» و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی تحت عنوان «پیش‌بینی فرسودگی تحصیلی براساس کیفیت زندگی دانشجویان و امید به اشتغال در دانشجویان» به بررسی رابطه بین کیفیت زندگی دانشجویان و امید به اشتغال و فرسودگی تحصیلی در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی ساکن در خوابگاه‌های دانشگاه محقق‌اردبیلی پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از این است که بین کیفیت زندگی دانشجویان و امید به اشتغال با فرسودگی تحصیلی دانشجویان رابطه منفی و معناداری وجود دارد؛ هم‌چنین نتایج تحلیل رگرسیون آشکار کرد که کیفیت زندگی دانشجویان و امید به اشتغال با ضریب تعیین ۱۹٪ توان پیش‌بینی فرسودگی تحصیلی را در جهت منفی دارند.

«عجم‌اکرامی» و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی رابطه امید به کار و انگیزش تحصیلی با فرسودگی تحصیلی» به بررسی رابطه امید به کار و انگیزش با فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی شاهرود پرداختند. نتایج پژوهش حاکی از این است که بین متغیرهای امید به کار و انگیزش تحصیلی با فرسودگی تحصیلی ارتباط معناداری وجود دارد و مشخص گردید به ازای یک واحد افزایش در امید به کار معادل ۰/۲۸٪ از فرسودگی تحصیلی کاسته می‌شود و بین انگیزش تحصیلی و فرسودگی تحصیلی رابطه معکوس به دست آمده است.

«بهروزی» و همکاران (۱۳۹۱) در تحقیقی تحت عنوان «رابطه کمال‌گرایی، استرس ادراک شده و حمایت اجتماعی با فرسودگی تحصیلی» به تعیین رابطه کمال‌گرایی، استرس ادراک شده و حمایت اجتماعی با فرسودگی تحصیلی در دانشجویان مقطع علوم پایه رشته پزشکی پرداختند؛ نتایج پژوهش آنان حاکی از این است که استرس ادراک شده و کمال‌گرایی ناسازگارانه با فرسودگی تحصیلی رابطه مثبت و معنی‌دار و متغیرهای حمایت اجتماعی و کمال‌گرایی سازگارانه با فرسودگی تحصیلی رابطه منفی و معنی‌دار دارند؛ هم‌چنین، رگرسیون چندگانه با روش سلسله‌مراتبی و گام‌به‌گام نشان داده است استرس ادراک شده، بهترین پیش‌بینی‌کننده فرسودگی تحصیلی دانشجویان به شمار می‌رود.

«سارچمی» و همکاران^{۳۸} (۲۰۲۰) در پژوهشی تحت عنوان «ارزیابی رابطه بین اعتقادات مذهبی و دستاوردهای دانشگاهی دانشجویان دندانپزشکی» به بررسی این رابطه در بین ۸۱ نفر از دانشجویان دندانپزشکی پرداختند؛ نتایج پژوهش حاکی از این است که هم‌بستگی مثبت (۰/۲۷۰) و معنادار در سطح اطمینان ۹۵٪ (۰/۰۱۶) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، با افزایش میزان دین‌داری پاسخ‌گویان، میانگین نمرات دانشجویان نیز افزایش پیدا می‌کرد.

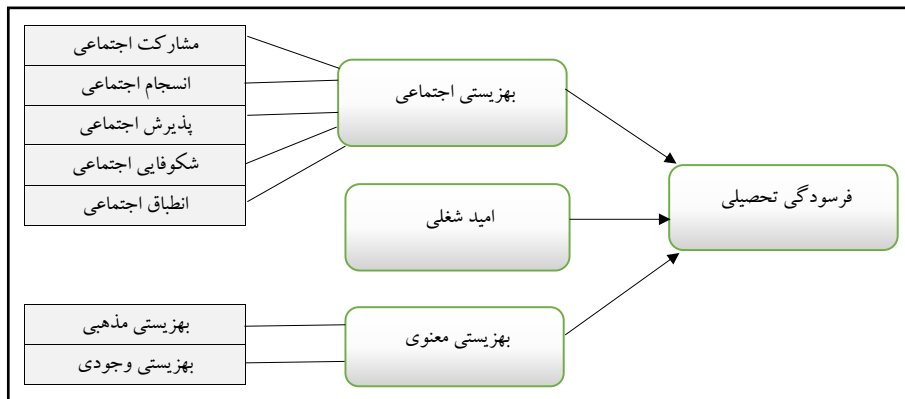
«لیندفورس» و همکاران^{۳۹} (۲۰۱۸) در تحقیقی تحت عنوان «خانواده و سرمایه اجتماعی مدرسه، فرسودگی تحصیلی و دستاورد آموزشی: یک تحلیل چند سطحی طولی در بین دانش‌آموزان فنلاندی» به بررسی نقش خانواده و سرمایه اجتماعی مدرسه در دستاوردهای علمی دانش‌آموزان ۱۳ تا ۱۶ ساله فنلاندی پرداختند؛ نتایج پژوهش آنان حاکی از این است که دانش‌آموزان دارای سرمایه اجتماعی و حمایت اجتماعی بالا، دارای کمترین میزان فرسودگی تحصیلی و بیشترین دستاوردهای علمی-آموزشی می‌باشند؛ هم‌چنین سرمایه اجتماعی خانواده نیز دارای تأثیر معناداری در دستاوردهای علمی-آموزشی دانش‌آموزان می‌باشد.

«چانگ» و همکاران^{۴۰} (۲۰۱۶) در تحقیقی تحت عنوان «تأثیر واسطه‌ای انواع انگیزش در رابطه بین کمال‌گرایی و فرسودگی تحصیلی به بررسی نقش انگیزش در فرسودگی تحصیلی در بین ۳۴۵ دانشجوی ۱۹ تا ۲۹ ساله پرداختند. نتایج پژوهش آنان حاکی از این است که انگیزش دارای نقش مثبت در فرسودگی تحصیلی دانشجویان بوده است. «واچپهالتس» و «راگوف»^{۴۱} (۲۰۱۳) در تحقیقی تحت عنوان «بررسی رابطه بین بهزیستی معنوی و فرسودگی در بین دانشجویان پزشکی» به بررسی نقش معنویت در فرسودگی و ناکارآمدی تحصیلی پرداختند؛ نتایج پژوهش حاکی از این است که بین دو متغیر هم‌بستگی معکوس و معنادار وجود دارد؛ به عبارت دیگر، دانشجویانی که میزان بهزیستی معنوی در آنان بالاتر بود، میزان فرسودگی تحصیلی آنان در پایین‌ترین حد ممکن قرار داشت.

«یانگ»^{۴۲} (۲۰۰۴) در تحقیقی تحت عنوان «عوامل تأثیرگذار در فرسودگی تحصیلی و دستاوردهای آموزشی در برنامه‌های ثبت‌نام چندگانه در دانشگاه‌های فنی و حرفه‌ای تایوان» به بررسی میزان فرسودگی تحصیلی ۱۰۳۴ دانشجو پرداخت؛ نتایج پژوهش حاکی از این است که فرآیند ثبت‌نام چندگانه در میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان دارای تأثیر معناداری است؛ هم‌چنین فرسودگی تحصیلی دارای تأثیر منفی بر روی عملکرد تحصیلی دانشجویان می‌باشد.

با بررسی و جمع‌بندی مطالب مذکور در بخش‌های مبانی نظری و پیشینه تجربی پژوهش می‌توان گفت، تلاش نظری منسجم و در نتیجه پژوهش‌های تجربی مناسب برای فهم مسأله فرسودگی تحصیلی با استفاده از متغیرهای اجتماعی و از منظر جامعه‌شناسی به صورت دقیق صورت نگرفته است؛ به طوری که بیشتر پژوهش‌ها در تبیین فرسودگی تحصیلی بر متغیرهایی نظیر خودپنداره تحصیلی، خودکارآمدی، اهمال‌کاری، کمال‌گرایی، افسردگی و... نظر داشته‌اند. در این پژوهش در تنظیم چارچوب نظری بیشتر بر روی عوامل اجتماعی متمرکز و تلاش شده است تا توان تبیینی

آن‌ها به نوعی مقایسه شود. فرسودگی تحصیلی دانشجویان تحت تأثیر متغیرهای مختلفی قرار دارد؛ امید شغلی، بهزیستی اجتماعی و معنوی، از جمله عوامل تأثیرگذار حائز اهمیت در بررسی بحث فرسودگی تحصیلی می‌باشند که در این پژوهش محقق با استفاده از ابزارهای مرتبط و مناسب سعی در بررسی تأثیر این عوامل بر روی فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز می‌باشد.

شکل ۱. مدل تجربی پژوهش.

فرضیه‌های پژوهش: با توجه به مطالب مذکور در بخش‌های پیشینه نظری و تجربی پژوهش، در این پژوهش، محقق در پی بررسی فرضیه‌های زیر می‌باشد.

- بین میزان امید شغلی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز رابطه معناداری وجود دارد.
- بین بهزیستی اجتماعی و ابعاد آن با فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز رابطه معناداری وجود دارد.
- بین بهزیستی معنوی و ابعاد آن با فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز رابطه معناداری وجود دارد.
- میانگین فرسودگی تحصیلی دانشجویان دانشگاه تبریز بر حسب متغیرهای تحصیلات پدر، تحصیلات مادر و قومیت متفاوت و معنادار می‌باشد.

روش پژوهش: با توجه به ماهیت موضوع، روش مورد استفاده در پژوهش حاضر، پیمایشی و از نوع مقطعی بوده و نوع پژوهش نیز کاربردی و واحد تحلیل نیز فرد (دانشجویان دانشگاه تبریز) است. جامعه آماری پژوهش حاضر، کلیه دانشجویان دانشگاه تبریز را دربر دارد که طبق آخرین آمار ۲۰۹۹۷ نفر را شامل می‌شود. با

استفاده از «فرمول کوکران»، ۲۷۵ نفر با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب با حجم به‌عنوان حجم نمونه انتخاب شد. ابزار مورد استفاده جهت گردآوری داده‌ها، پرسشنامه است که شامل پرسش‌هایی دربارهٔ هرکدام از متغیرهای مستقل و هم‌چنین متغیر وابسته می‌باشد. در بررسی متغیر فرسودگی تحصیلی از پرسشنامه استاندارد «برسو» و همکاران^{۴۳} (۱۹۹۷)، متغیر بهزیستی اجتماعی از پرسشنامه استاندارد سلامت اجتماعی «کییز»^{۴۴} (۱۹۹۸)، متغیر بهزیستی معنوی از پرسشنامه استاندارد «پالوتزین» و «الیسون»^{۴۵} در سال ۱۹۸۲ م. در بررسی متغیر امید شغلی نیز از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است.

به‌منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها از نرم‌افزار SPSS استفاده شده است. به‌منظور تعیین پایایی گویه‌های متغیرهای تحقیق از ضریب «آلفای کرونباخ» و روایی از شاخص «KMO» استفاده گردیده که مقدار آن برای هریک از متغیرها در جدول ۱، درج شده و در حد قابل قبول می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

الف) یافته‌های توصیفی پژوهش

در جدول ۲، اطلاعات توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش گنجانده شده است. این جدول دربردارندهٔ کمینه و بیشینه پاسخ‌ها، میانگین و انحراف استاندارد پاسخ‌های ارائه شده می‌باشد که در ادامه قابل مشاهده می‌باشد.

اطلاعات به‌دست آمده از جدول ۲، نشان می‌دهد که در متغیرها وابسته پژوهش (فرسودگی تحصیلی) کوچک‌ترین عدد به‌دست آمده ۴۲ و بزرگ‌ترین عدد به‌دست آمده ۷۷ است. میانگین درصدی محاسبه شده برای این متغیر ۵۶٪ می‌باشد که حاکی از این است که میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان بالاتر از حدمتوسط می‌باشد.

در متغیر امید شغلی، کمترین میزان به‌دست آمده برای این متغیر ۳۹ و بزرگ‌ترین عدد به‌دست آمده ۷۰ می‌باشد؛ طبق میانگین درصدی به‌دست آمده در جدول ۲، می‌توان گفت، میزان امید شغلی در بین دانشجویان ۶۴٪ می‌باشد که بالاتر از حدمتوسط می‌باشد؛ در بررسی نتایج مربوط به متغیر بهزیستی اجتماعی دانشجویان نیز نتایج مندرج در جدول ۲، حاکی از این است، کوچک‌ترین عدد به‌دست آمده در مورد این متغیر ۶۲ و بزرگ‌ترین عدد ۱۰۶ می‌باشد؛ طبق میانگین درصدی محاسبه شده برای این متغیر نیز نتایج حاکی از این است که میزان بهزیستی اجتماعی در بین دانشجویان ۵۶٪ می‌باشد که بالاتر از حدمتوسط می‌باشد. درنهایت در بررسی نتایج مربوط به متغیر

جدول ۱. جدول میزان پایایی و روایی متغیرهای تحقیق

نام متغیر	عامل‌ها و گویه‌های مورد سنجش	آلفا	kmo
فرسودگی تحصیلی	احساس تهی شدن به خاطر انجام فعالیت‌های تحصیلی، کم‌علاقه شدن نسبت به دروس، حل کردن مسائل پیش‌آمده در تحصیل، احساس خستگی در پایان یک‌روز درسی، کم‌شدن شور و اشتیاق نسبت به دروس، داشتن مشارکت و سهم بیشتر در کلاس‌ها، احساس خستگی با حضور در کلاس، اعتقاد به خوب بودن به عنوان دانشجو، یادگرفتن چیزهای جالب در طول تحصیل و مطالعه، احساس کسالت و خستگی در صبح به خاطر وقت گذاشتن به دروس دانشگاهی، بدبین بودن نسبت به سودمندی دروس، احساس شوق و برانگیختگی به هنگام دست‌یافتن به اهداف، احساس فشار روانی به‌هنگام عدم شرکت در کلاس‌ها، تردید داشتن نسبت به اهمیت دروس، مؤثر عمل کردن در انجام فعالیت‌های کلاسی	۰/۶۲۵	۰/۷۳۲
امید شغلی	قرار گرفتن در مسیر رسیدن به اهداف شغلی، داشتن شایستگی برای دست‌یابی به یک شغل مناسب و حرفه‌ای، داشتن مهارت لازم و کافی برای دست‌یابی به یک شغل مناسب و حرفه‌ای، داشتن تصور از خود در جایگاه یک فرد موفق و حرفه‌ای، هم‌راستا بودن محتوای دروس دانشگاهی با شغل مدنظر، اولویت بودن مهارت و تخصص جهت استخدام شدن در یک شغل خوب، پیدا کردن راهی برای دست‌یابی به اهداف در هر شرایطی، داشتن توانایی برای غلبه بر مشکلات در شغل آینده، داشتن حس مثبت به دارا بودن شغل خوب در آینده، در تلاش برای دست‌یابی به اهداف شغلی، وجود شرایط مناسب در جامعه برای دست‌یابی به اهداف شغلی متناسب با تخصص و مهارت فردی	۰/۷۳۳	۰/۶۹۸
بهبودی اجتماعی	انطباق اجتماعی	۰/۷۰۹	۰/۷۰۱
	انسجام اجتماعی	۰/۶۴۶	
	مشارکت اجتماعی	۰/۶۹۷	
	شکوفایی اجتماعی	۰/۶۱۳	
	پذیرش اجتماعی	۰/۷۰۸	
	پیش‌چیده بودن دنیا، سردرگمی در برخورد با فرهنگ‌های دیگر در دنیا، سخت بودن پیش‌بینی آینده		
	اعتقاد به متعلق بودن به جامعه، احساس مهم بودن در جامعه، توجه سایر افراد جامعه به ایده‌های فرد، منبع آرامش و راحتی بودن جامعه، عدم توجه جدی جامعه نسبت به ایده‌های افراد، اعتقاد به عرضه کار ارزشمند به جامعه		
	ارزشمند بودن فعالیت‌های روزانه فرد در جامعه، داشتن زمان و توان لازم جهت انجام فعالیت‌های ارزشمند برای جامعه، داشتن محصول ارزشمند برای سپیم شدن در جامعه، متقلب نبودن افراد، عدم مانع بودن جامعه برای پیشرفت‌های افراد		
	تغییر اجتماع در جهت تحقق خواسته‌های افراد جامعه، مؤثر بودن تشکیلات اجتماعی مانند قانون و دولت در زندگی افراد، نگاه به جامعه به عنوان یک تحول دائمی، پر بار و مفید بودن فضای جامعه برای افراد، قابل فهم بودن پیشرفت اجتماعی، بهتر شدن دنیا جهت زندگی		
	تأثیر گذاشتن رفتار فرد بر روی زندگی دیگران، قابل اعتماد بودن افراد دیگر، مهربان بودن مردم، اهمیت قائل شدن مردم به مشکلات هم‌دیگر، خودمحور نبودن مردم		

بهبودی معنوی نیز نتایج حاکی از این است که کوچک‌ترین عدد به دست آمده ۵۱ و بزرگ‌ترین عدد ۱۱۲ است؛ طبق میانگین درصدی محاسبه شده برای این متغیر نیز نتایج حاکی از این است که میزان بهبودی معنوی در بین دانشجویان ۶۴٪ می‌باشد که بالاتر از حد متوسط می‌باشد.

جدول ۲. یافته‌های توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش

متغیر	کمینه	بیشینه	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین درصدی
فرسودگی تحصیلی	۴۲	۷۷	۵۰/۳۹	۹/۷۳	۵۶
امید شغلی	۳۹	۷۰	۵۳/۴۳	۸/۴۳	۶۴
بهبزستی اجتماعی	۶۲	۱۰۶	۸۶/۹۲	۱۰/۸۷	۵۶
بهبزستی معنوی	۵۱	۱۱۲	۷۷/۱۳۴۵	۱۷/۳۲	۶۴

ب) یافته‌های استنباطی پژوهش

• بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش

در بررسی رابطه بین متغیرهای مستقل پژوهش با توجه به سطح سنجش متغیرهای پژوهش از آزمون‌های آماری متناسب استفاده شده است؛ با توجه به این‌که سطح سنجش متغیرهای امید شغلی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان فاصله‌ای می‌باشد، از آزمون ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج این بررسی در جدول ۳، درج شده است.

جدول ۳. میزان ضریب هم‌بستگی بین متغیرهای امید شغلی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان

نام متغیرها	ضریب هم‌بستگی	سطح معناداری
امید شغلی و میزان فرسودگی تحصیلی	-۰/۴۵۹**	۰/۰۰۰

با توجه به نتایج مندرج در جدول ۳، در بررسی میزان هم‌بستگی بین متغیرهای امید شغلی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان می‌توان گفت، بین دو متغیر رابطه معکوس و نسبتاً قوی با ضریب هم‌بستگی (-۰/۴۵۹) وجود دارد که با توجه به سطح معناداری مشاهده شده (۰/۰۰۰) می‌توان گفت این رابطه در سطح معناداری ۹۹٪ معنادار می‌باشد؛ به عبارتی دیگر، با افزایش میزان امید شغلی، میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود.

در بررسی رابطه بین میزان بهبزیستی اجتماعی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز با توجه به این‌که سطح سنجش هر دو متغیر فاصله‌ای می‌باشد از آزمون ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج این بررسی در جدول ۴، درج شده است.

جدول ۴. میزان ضریب هم‌بستگی بین متغیرهای بهزیستی اجتماعی و ابعاد آن و فرسودگی تحصیلی دانشجویان

نام متغیرها	ضریب همبستگی	سطح معناداری
بهزیستی اجتماعی و فرسودگی تحصیلی	-.۰/۴۱۵**	۰/۰۰۰
انطباق اجتماعی و فرسودگی تحصیلی	۰/۰۷۷	۰/۲۰۵
انسجام اجتماعی و فرسودگی تحصیلی	-.۰/۵۶۷**	۰/۰۰۰
مشارکت اجتماعی و فرسودگی تحصیلی	۰/۲۵۰**	۰/۰۰۰
شکوفایی اجتماعی و فرسودگی تحصیلی	-.۰/۱۲۰*	۰/۰۴۷
پذیرش اجتماعی و فرسودگی تحصیلی	-.۰/۲۵۴**	۰/۰۰۰

در بررسی میزان هم‌بستگی بین متغیر بهزیستی اجتماعی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان با توجه به نتایج مندرج در جدول ۴، می‌توان گفت، بین دو متغیر رابطه معکوس نسبتاً قوی (-۰/۴۱۵) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان بهزیستی اجتماعی دانشجویان افزایش می‌یابد، از میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود.

در بررسی میزان هم‌بستگی بین دو متغیر انطباق اجتماعی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد. در بررسی میزان هم‌بستگی بین بعد انسجام اجتماعی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر هم‌بستگی نسبتاً قوی و معکوس (۰/۵۶۷) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان انسجام اجتماعی در بین پاسخ‌گویان افزایش پیدا می‌کند، میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاهش پیدا می‌کند؛ در بررسی نتایج مربوط به هم‌بستگی بین دو متغیر مشارکت اجتماعی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر رابطه معناداری وجود ندارد؛ میزان ضریب هم‌بستگی پیرسون محاسبه شده بین دو متغیر شکوفایی اجتماعی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر هم‌بستگی ضعیف و معکوس (۰/۱۲۰) و معنادار در سطح اطمینان ۹۵٪ (۰/۰۴۷) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان شکوفایی اجتماعی در بین پاسخ‌گویان افزایش پیدا می‌کند، از میزان فرسودگی تحصیلی آنان کاسته می‌شود؛ در نهایت در بررسی ضریب هم‌بستگی پیرسون محاسبه شده بین دو متغیر پذیرش اجتماعی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز می‌توان گفت، بین دو

متغیر هم‌بستگی ضعیف و معکوس ($-0/254$) و معنادار در سطح اطمینان 99% ($0/000$) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان پذیرش اجتماعی در بین پاسخ‌گویان افزایش پیدا می‌کند، میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود.

در نهایت در بررسی رابطه بین میزان بهزیستی معنوی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز با توجه به این‌که سطح سنجش هر دو متغیر فاصله‌ای می‌باشد از آزمون ضریب هم‌بستگی پیرسون استفاده شده است. نتایج این بررسی در جدول ۵ درج شده است.

جدول ۵. میزان ضریب هم‌بستگی بین متغیرهای بهزیستی معنوی و ابعاد آن و فرسودگی تحصیلی دانشجویان

نام متغیرها	ضریب همبستگی	سطح معناداری
بهزیستی معنوی و فرسودگی تحصیلی	$-0/774$	$0/000$
بهزیستی مذهبی و فرسودگی تحصیلی	$-0/514$	$0/000$
بهزیستی وجودی و فرسودگی تحصیلی	$-0/793$	$0/000$

در بررسی میزان هم‌بستگی بین متغیر بهزیستی معنوی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان با توجه به نتایج مندرج در جدول ۵، می‌توان گفت، بین دو متغیر رابطه معکوس قوی ($-0/774$) و معنادار در سطح اطمینان 99% ($0/000$) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان بهزیستی معنوی دانشجویان افزایش می‌یابد، از میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود.

در بررسی میزان هم‌بستگی بین بُعد بهزیستی مذهبی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر هم‌بستگی نسبتاً قوی و معکوس ($-0/514$) و معنادار در سطح اطمینان 99% ($0/000$) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان بهزیستی مذهبی در بین پاسخ‌گویان افزایش پیدا می‌کند، میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاهش پیدا می‌کند؛ در بررسی نتایج مربوط به هم‌بستگی بین دو متغیر بُعد بهزیستی وجودی و فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر هم‌بستگی قوی و معکوس ($-0/793$) و معنادار در سطح اطمینان 99% ($0/000$) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان بهزیستی وجودی در بین پاسخ‌گویان افزایش پیدا می‌کند، از میزان فرسودگی تحصیلی آنان کاسته می‌شود.

• تحلیل چند متغیره

در این پژوهش جهت انجام تحلیل چندمتغیره، از روش رگرسیون با روش گام‌به‌گام استفاده شده است. پس از بررسی پیش‌فرض‌های رگرسیونی و انجام رگرسیون چندمتغیره نتایج حاکی از این است که، متغیرهای بهزیستی معنوی و امید شغلی وارد مدل شده‌اند و در مجموع توانسته‌اند ۶۰٪ از تغییرات مربوط به متغیر فرسودگی تحصیلی دانشجویان را تبیین کنند و مابقی واریانس تبیین نشده متأثر از متغیرهای دیگری است که در مدل تحقیق آورده نشده‌اند.

جدول ۶. نتایج ضرایب رگرسیونی چندگانه و تبیین‌کننده‌های فرسودگی تحصیلی دانشجویان

هم‌بستگی چندگانه	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل‌شده	دوربین واتسون
۰/۷۷۸	۰/۶۰۶	۰/۶۰۳	۲/۳۹

با توجه به مقدار سطح معنی‌داری جدول ۷، می‌توان گفت، مدل رگرسیونی ایجاد شده مدل معناداری است؛ به عبارتی دیگر، مدل رگرسیونی ایجاد شده از دو متغیر مستقل امید شغلی و بهزیستی معنوی و یک متغیر وابسته مدل خوبی می‌باشد و متغیرهای مستقل قادرند تغییرات متغیر وابسته را تبیین کنند.

جدول ۷. نتایج آزمون رگرسیونی چندگانه مربوط به متغیرهای تبیین‌کننده فرسودگی تحصیلی

منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری
رگرسیون	۱۵۷۴۰/۷۲۱	۲	۷۸۷۰/۳۶۱	۲۰۸/۸۵۷	۰/۰۰۰
باقی‌مانده	۱۰۲۵۱/۲۲۸	۲۷۲	۳۷/۶۸۸		
کل	۲۵۹۹۱/۹۴۹	۲۷۴			

با توجه به ضرایب b جدول ۸، می‌توان گفت، مقدار ضریب b متغیر بهزیستی معنوی (۰/۴۰۹-) می‌باشد؛ به عبارتی دیگر، به ازای ۱ واحد تغییر در متغیر بهزیستی معنوی، ۴۰٪ کاهش در میزان فرسودگی تحصیلی به وجود می‌آید که این کاهش معنی‌دار (۰/۰۰۰) است.

می‌باشد. متغیر امید شغلی نیز با مقدار ضریب b ($-0/105$) حاکی از این است که به ازای واحد تغییر در متغیر امید شغلی، میزان فرسودگی تحصیلی در پاسخ‌گویان به میزان $0/10$ کاهش پیدا می‌کند که این کاهش معنی‌دار ($0/029$) می‌باشد.

جدول ۸. ضرایب بتای متغیرهای مربوط به مدل رگرسیونی فرسودگی تحصیلی

Vif	Tolerance	سطح معنی‌داری	T	b	Beta	منبع تغییرات
		0/000	39/557	96/505		عرض از مبدأ
1/342	0/745	0/000	-16/509	-0/409	-0/728	بهزیستی معنوی
1/342	0/745	0/039	-2/070	-0/105	-0/091	امید شغلی

• بررسی تفاوت میانگین متغیر وابسته برحسب متغیرهای زمینه‌ای پژوهش

از متغیرهای زمینه‌ای مورد بررسی در این پژوهش، متغیرهای میزات تحصیلات پدر و مادر و قومیت است؛ جهت بررسی میزان تفاوت میانگین متغیر فرسودگی تحصیلی دانشجویان برحسب متغیرهای مذکور، با توجه به این‌که سطح سنجش متغیرهای مستقل اسمی و رتبه‌ای چندحالتی می‌باشد، از آزمون تحلیل واریانس یک طرف F استفاده شده است که نتایج در جدول ۹، درج شده است.

جدول ۹. نتایج آزمون تحلیل واریانس یک طرفه بین متغیرهای تحصیلات پدر و مادر و قومیت با میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان

نام متغیر	منبع تغییرات	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معنی‌داری
تحصیلات پدر و میزان فرسودگی تحصیلی	بین گروهی	763/733	3	254/578	2/735	0/044
	درون گروهی کل	25228/216	271	93/093		
		25991/949	274			
تحصیلات مادر و میزان فرسودگی تحصیلی	بین گروهی	374/190	4	93/524	0/986	0/416
	درون گروهی کل	25617/759	270	94/881		
		25991/949	274			
قومیت و میزان فرسودگی تحصیلی	بین گروهی	131/412	2	65/706	0/691	0/502
	درون گروهی کل	25860/527	272	95/076		
		25991/949	274			

با بررسی نتایج مندرج در جدول ۹ باید گفت، میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان برحسب تحصیلات پدر متفاوت ($f=2/735$) و معنادار در سطح اطمینان ۹۵٪ (۰/۰۴۴) می‌باشد؛ هم‌چنین نتایج جدول حاکی از این است که میانگین فرسودگی تحصیلی دانشجویان به لحاظ متغیرهای تحصیلات مادر و قومیت متفاوت و معنادار نمی‌باشد.

نتیجه‌گیری

این پژوهش با هدف بررسی نقش امید شغلی و بهزیستی معنوی-اجتماعی در میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان به انجام رسیده است؛ نتایج مربوط به میزان هم‌بستگی بین امید شغلی و میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان حاکی از این است که بین دو متغیر رابطه معکوس و نسبتاً قوی با ضریب هم‌بستگی ($-0/459$) وجود دارد که با توجه به سطح معناداری مشاهده شده (۰/۰۰۰) می‌توان گفت این رابطه در سطح معناداری ۹۹٪ معنادار می‌باشد؛ به عبارتی دیگر، با افزایش میزان امید شغلی، میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود.

امید شغلی را می‌توان به عنوان یک حالت انگیزشی مثبت تعریف کرد که به سوی کار و اهداف کاری مربوط به کار تمایل دارد که شامل اهداف کاری فعلی و مسیره‌های دست‌یابی به آن اهداف است؛ دانشجویانی که به آینده، به خصوص آینده شغلی امیدوار هستند، آینده را بهتر از حال می‌بینند و معتقد هستند که می‌توانند آینده‌ای خوب برای خود بسازند و زندگی را معنادار می‌بینند. در نتیجه این افراد در برابر وظایف خود احساس مسئولیت می‌کنند و احساس کارآمدی بیشتری خواهند داشت و با میل و رغبت تکالیف خود را انجام می‌دهند؛ بنابراین، فرسودگی کمتری را هم تجربه می‌کنند و در انجام تکالیف درسی و طی کردن مسیر تحصیلی موفق‌تر عمل می‌کنند. جوانان همواره به امید یافتن شغلی خوب در آینده وارد دانشگاه می‌شوند؛ این درحالی است که با مشکلات اجتماعی و بیکاری فزاینده که در جامعه وجود دارد، به نوعی دچار فرسودگی تحصیلی می‌شوند.

این نتیجه هم‌سو با نتایج تحقیقات «عبدی‌زرین» و همکاران (۱۳۹۸)، «شیخ‌الاسلامی» و همکاران (۱۳۹۳) و «عجم‌اکرامی» و همکاران (۱۳۹۳) می‌باشد؛ محققین در تحقیقات فوق به نقش امید شغلی در میزان انگیزش یا فرسودگی تحصیلی دانشجویان اشاره داشته‌اند. عدم اطمینان از آینده شغلی زمینه‌ساز مشارکت کمتر دانشجویان در امور درسی و تحصیلی شده و هرچه بیشتر بر احساس فرسودگی آن‌ها دامن می‌زند.

در بررسی میزان هم‌بستگی بین بهزیستی اجتماعی با میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر رابطه معکوس نسبتاً قوی

(۰/۴۱۵-) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان بهزیستی اجتماعی دانشجویان افزایش می‌یابد، از میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود. در بررسی میزان ضرایب هم‌بستگی بین ابعاد این متغیر با فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که این هم‌بستگی بین ابعاد انسجام اجتماعی، شکوفایی اجتماعی و پذیرش اجتماعی با فرسودگی تحصیلی دانشجویان معکوس و معنادار می‌باشد.

سلامت اجتماعی یا بهزیستی اجتماعی به‌عنوان یکی از ابعاد سلامتی انسان نقش مهمی در تعادل زندگی اجتماعی هر انسانی داد و پوشش فراگیر آن در جامعه می‌تواند موجبات توسعه اجتماعی را فراهم کند. این امر، به‌ویژه درباره جامعه ما به‌عنوان یک جامعه درحال توسعه و گذار از عینیت زیادی می‌یابد؛ به طوری که از یک سو جامعه ما یک جامعه دارای جمعیت جوان بوده و این جمعیت جوان به‌عنوان اصلی‌ترین سرمایه برای توسعه نیازمند توجه به سلامتی و به‌ویژه سلامت اجتماعی و نحوه تعاملات در شبکه‌های اجتماعی است؛ از سوی دیگر، جوانی که از سلامت اجتماعی کافی و مطلوب برخوردار نباشد، نمی‌تواند با چالش‌های ناشی از نقش‌های اجتماعی کنار آمده و خود را با هنجارهای اجتماعی تطبیق دهد. بهزیستی اجتماعی می‌تواند انگیزه‌ها و مقاصد افراد را برای ادامه تحصیل تحت تأثیر قرار دهد؛ معمولاً دانشجویانی که از سلامت اجتماعی بالاتری برخوردار هستند با انگیزه و شور و شوق بهتری به تحصیل می‌پردازند؛ در نتیجه هر اقدامی که به منظور تقویت سلامت جسمانی دانشجویان انجام شود، پویایی، نشاط و تلاش بیشتر آنان را به همراه خواهد داشت.

این نتیجه هم‌سو با نتایج تحقیقات «طهماسب‌زاده‌شیخ‌لار» و همکاران (۱۳۹۷)، «بهرروزی» و همکاران (۱۳۹۱) و «لیندرفورس» و همکاران (۲۰۱۸) می‌باشد که در این تحقیقات نیز محققین به نقش بهزیستی اجتماعی و حمایت و انسجام اجتماعی در میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان اشاره داشته‌اند.

درنهایت، بررسی میزان هم‌بستگی بین بهزیستی معنوی با میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نتایج حاکی از این است که بین دو متغیر رابطه معکوس قوی (۰/۷۷۴-) و معنادار در سطح اطمینان ۹۹٪ (۰/۰۰۰) وجود دارد؛ به عبارتی دیگر، هرچه میزان بهزیستی معنوی دانشجویان افزایش می‌یابد، از میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان کاسته می‌شود. در بررسی میزان ضرایب هم‌بستگی بین ابعاد این متغیر با فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز نتایج حاکی از این است که این هم‌بستگی بین ابعاد بهزیستی مذهبی و وجودی با فرسودگی تحصیلی دانشجویان معکوس و معنادار می‌باشد.

سلامت معنوی، یکی از ابعاد مهم سلامت در انسان محسوب می‌شود و با ویژگی‌های ثبات در زندگی، صلح و هماهنگی، احساس ارتباط نزدیک با خویشتن، خدا، جامعه و محیط مشخص می‌شود. در این زمینه، «وبر» معتقد است که دین یکی از عوامل بسیار مهم و تأثیرگذار در کنش انسان به‌شمار می‌رود؛ دین این توانایی معنابخشی به زندگی انسان‌ها را دارد و دارای تأثیر مثبت در بهبود عملکرد آدمی و میزان امیدواری آن‌ها دارد. این نتیجه هم‌سو با نتایج پژوهش‌های «برنا» و همکاران (۱۳۹۹)، «سارچمی» و همکاران (۲۰۲۰) و «راچهالتس» و «راگوف» (۲۰۱۳) می‌باشد که در این پژوهش‌ها هم به نقش مثبت بهزیستی معنوی در بهبود عملکرد تحصیلی دانشجویان اشاره شده است. با توجه به نتایج پژوهش می‌توان گفت، یکی از متغیرهای تأثیرگذار در فرسودگی تحصیلی دانشجویان میزان امید شغلی است؛ جوانان همواره به امید داشتن آینده‌ای روشن‌تر و کسب شغل و درآمد بهتر وارد دانشگاه می‌شوند؛ این درحالی است که با توجه به وضعیت اقتصادی سخت و دشوار و وجود بیکاری فزاینده در بین دانش‌آموختگان دانشگاهی، آینده شغلی آنان به‌نظر ناامیدکننده و در هاله‌ای از ابهام قرار دارد؛ به عبارت دیگر، در جامعه، نظام فرهنگی همواره جوانان را به سمت دانشگاه‌ها سوق می‌دهد؛ حال آن‌که بعد از فارغ‌التحصیلی جایگاه معین و تعریف شده‌ای در نظام اقتصادی و اجتماعی برای آن‌ها در نظر گرفته نشده است. این عدم هماهنگی باعث برآورده نشدن نیازها و انتظارات جوانان تحصیل‌کرده می‌شود و تبعاتی چون: بی‌انگیزگی، کاهش عملکرد تحصیلی، نارضایتی و تخصص‌های دانشگاهی موردنظر، رشته‌های تحصیلی دانشگاهی و نیروی انسانی تربیت‌شده فرسودگی تحصیلی را در پی خواهد داشت. بر این اساس ضرورت دارد بین نیازهای جامعه به مورد انتظار هماهنگی ایجاد شود.

در این راستا اشتغال فارغ‌التحصیلان باید به‌عنوان اساسی‌ترین استراتژی برنامه‌ریزی توسعه باید مورد توجه قرار بگیرد؛ بر ارتباط هرچه بهتر و بیشتر دانشگاه با صنعت جهت ایجاد فرصت‌های شغلی برای دانشجویان مستعد باید تأکید شود. تعادل بین پذیرش دانشجو و میزان اشتغال در جامعه باید ایجاد شود تا با حجم عظیمی از دانشجویان بیکار در آینده جامعه روبه‌رو نشود؛ در زمینه تأثیر متغیر بهزیستی اجتماعی بر میزان فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز باید گفت، بهبود وضعیت خوابگاهی دانشجویان، تأمین شرایط ازدواج، برنامه‌های آموزشی در راستای تقویت مهارت‌های ارتباطی و مهارت‌های رویارویی با مشکلات در زندگی، تقویت مهارت‌های پذیرش و انسجام اجتماعی می‌توانند راهکارهای مؤثر در راستای تقویت بهزیستی اجتماعی و در نتیجه کاهش فرسودگی تحصیلی دانشجویان باشد. در نهایت در زمینه تأثیر بهزیستی معنوی بر فرسودگی تحصیلی دانشجویان نیز می‌توان گفت، گنجاندن سلامت معنوی

در برنامه‌های آموزشی و فرهنگی، برگزاری کارگاه‌های آموزشی در راستای ترویج معنویت و تقویت باورهای دینی در بین دانشجویان می‌تواند، ازجمله راهکارهای مؤثر در جهت توجه و افزایش سطح بهزیستی معنوی دانشجویان باشد.

پی‌نوشت

1. Academic Burnout
2. Yang
3. Palos et al
4. Salmela Aro et al.
5. Soccoal Support
6. Jacobs & DDodd
7. Weckwerth & Flynn
8. Yildirim
9. Tukaey
10. Bernhard
11. Schaufeli et al.
12. Law
13. Tukaey
14. Hope
15. work hope
16. Social well-being
17. Spiritual Well-being
18. Burisch
19. Hope Theory
20. Katlin & chan
21. Stotlend
22. Social well-being
23. Social health
24. callaghan
25. keyes
26. social contribution
27. Keyes & Shapiro
28. social integration
29. social acceptance
30. social actualization
31. social coherence
32. Spiritual well-being
33. Spiritual Wekk – being
34. Moberg & Brusek
35. Ellison
36. Religious well-being
37. Existential well-being
38. Sarchami et al.
39. Lindfors et al.
40. Chang et al.
41. Wachholtz & Rogoff
42. Yang
43. Berso et al.
44. Keyes
45. Palutzin & Ellison

کتابنامه

- ابراهیمی، نسرین؛ صباغیان، زهرا؛ و ابوالقاسمی، محمود، (۱۳۹۰). «بررسی رابطه امید با موفقیت تحصیلی دانشجویان». پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی، ۶۰: ۱۶-۱.
- بخارایی، احمد؛ شربتیان، محمد حسین؛ و ایمنی، نفیسه، (۱۳۹۴). «مطالعه جامعه‌شناختی سلامت اجتماعی زنان و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: زنان منطقه چهار شهری تهران)». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۴ (۷): ۲۹-۵۴.
- بدری‌گرگری، رحیم؛ مصرآبادی، جواد؛ پلنگی، مریم؛ و فتحی، رحیمه، (۱۳۹۱). «ساختار عاملی فرسودگی تحصیلی با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی در دانش‌آموزان متوسطه». اندازه‌گیری تربیتی، ۷: ۱۶۴-۱۷۰.
- برات‌دستجردی، نگین؛ داورپناه، هدایت‌اله؛ و اسماعیلی، معصومه، (۱۳۹۵). «بررسی رابطه بین میزان استفاده از شبکه اجتماعی فیس‌بوک و سلامت اجتماعی دانشجویان دانشگاه اصفهان ۹۲-۱۳۹۱». جامعه‌شناسی کاربردی، ۲۷ (۶۱): ۱۵۶-۱۴۳.
- برنا، خاطره؛ موسوی‌نسب، مریم؛ جوهری، زهرا؛ و رمضان‌زاده، محبوبه، (۱۳۹۹). «ارتباط بین سلامت معنوی و پیشرفت تحصیلی دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی بوشهر». مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی، ۲۰ (۲): ۶۲-۷۲.
- بهروزی، ناصر؛ شهنی‌بیلاق، منیجه؛ پورسید، سید مهدی، (۱۳۹۱). «رابطه کمال‌گرایی، استرس ادراک شده و حمایت اجتماعی با فرسودگی تحصیلی». راهبرد فرهنگ، ۲۰: ۸۳-۱۰۲.
- پرچم، اعظم؛ فاتحی‌زاده، مریم؛ محققیان، زهرا، (۱۳۹۲). «ابعاد سه‌گانه نظریه امید اسنایدر و تطبیق آن با دیدگاه قرآن کریم». تحقیقات علوم قرآن و حدیث دانشگاه الزهراء، ۱۰ (۱): ۱-۲۹.
- حاتمیان، پیمان؛ و سپهری‌نژاد، مریم، (۱۳۹۷). «پیش‌بینی فرسودگی تحصیلی براساس دشواری تنظیم هیجان و حمایت اجتماعی در دانشجویان پرستاری». راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۱۱ (۱): ۵۹-۶۵.
- حسین‌پور، الهام؛ عسگری، علی؛ و آیتی، محسن، (۱۳۹۵). «رابطه اعتیاد به اینترنت و تلفن همراه با فرسودگی تحصیلی دانشجویان». فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات در علوم تربیتی، ۶ (۴): ۵۹-۷۳.
- دهشیری، غلامرضا؛ سهرابی، فرامرز؛ جعفری، عیسی؛ و نجفی، محمود، (۱۳۸۷). «بررسی خصوصیات روان‌سنجی مقیاس بهزیستی معنوی در میان دانشجویان». مطالعات روان‌شناختی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه الزهراء، ۴ (۳): ۱۲۹-۱۴۴.

- رجیبی پور میبدی، علیرضا؛ و دوست حسینی، فهیمه، (۱۳۹۷). «اثر سلامت معنوی بر فرسودگی تحصیلی با نقش میانجی امید به زندگی». اخلاق زیستی، ۲۸: ۴۰-۴۷.
- شربتیان، محمدحسن، (۱۳۹۱). «تأملی بر پیوند معنایی مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی و میزان بهره‌مندی از سلامت اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه پیام‌نور مشهد». جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، ۲ (۵): ۱۷۴-۱۴۹.
- شیخ‌الاسلامی، علی؛ کریمیان پور، غفار؛ و ویسی، روناک، (۱۳۹۳). «پیش‌بینی فرسودگی تحصیلی براساس کیفیت زندگی دانشگاهی و امید به اشتغال در دانشجویان». روان‌شناسی تربیتی، ۱۲ (۳۹): ۲۵-۶۳.
- طهماسب‌زاده‌شیخ‌لار، داود؛ شیخی، موریس؛ و عظیم‌پور، احسان، (۱۳۹۷). «نقش بهزیستی اجتماعی و فرسودگی تحصیلی در پیش‌بینی اشتیاق تحصیلی دانشجویان». راهبردهای آموزش در علوم پزشکی، ۱۱ (۲): ۹۰-۸۳.
- عبدالله‌تبار، هادی؛ کلدی، علیرضا، محقق‌کمال، حسین؛ ستاره‌فروزان، آمنه؛ و صالحی، مسعود، (۱۳۸۸). «بررسی سلامت اجتماعی دانشجویان». رفاه اجتماعی، ۸ (۳۱): ۱۸۹-۱۷۱.
- عبدی‌زرین، سهراب؛ شریفی‌انا، سعیده؛ و اکبرزاده، مهدی، (۱۳۹۷). «رشد مسیر شغلی مبتنی بر امید براساس اهمال‌کاری تحصیلی و انگیزش تحصیلی». مشاوره شغلی و سازمانی، ۱۱ (۴۰): ۱۱۵-۱۳۶.
- عجم‌اکرامی، آسیه؛ رضایی، طاهره؛ و بیانی، علی‌اصغر، (۱۳۹۴). «بررسی رابطه امید به کار و انگیزش تحصیلی با فرسودگی». دانش و تندرستی، ۱۰ (۱): ۴۴-۵۰.
- فتحی، منصور؛ فکرازاد، حسین؛ غفاری، غلامرضا؛ و بوالهروی، جعفر، (۱۳۹۲). «عوامل زمینه‌ساز بی‌وفایی زناشویی زنان». رفاه اجتماعی، ۱۳ (۵۱): ۱۰۹-۱۳۰.
- کرمی‌قهی، محمدتقی؛ و زادسر، زینب، (۱۳۹۲). «سنجش بررسی رابطه دین‌داری و سبک زندگی (مطالعه موردی زنان ۲۰ ساله و بیش تر ساکن شهر تهران). فرهنگ و هنر، ۱: ۱۰۱-۸۵.
- محمدی، مهدی؛ کشاورزی، فهیمه؛ و حیدری، الهام، (۱۳۹۳). «ارائه الگوی علی کیفیت محیط دانشگاه، انسجام تحصیلی و اجتماعی و فرسودگی تحصیلی». روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، ۴ (۱۶): ۱۱-۲۸.
- محمدی‌فر، یوسف؛ و الماسی‌فرد، محمدرسول، (۱۳۹۹). «تبیین پیشران‌های اجتماعی و اقتصادی تعمیق پدیده بیکاری در کرمانشاه». پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، ۹ (۱۶): ۱۱۷-۱۴۱.
- موسوی‌اقدم، سید رحمت‌الله؛ داوری‌فرد، فروزان؛ ویسی، ناهید؛ توان، حامد؛ و

- صادق‌خانی، اسدالله، (۱۳۹۴). «مقایسه رابطه باورهای دینی و بهزیستی روان‌شناختی با فرسودگی شغلی بالا و پایین». پژوهش در دین و سلامت، ۲ (۱): ۱۱-۱۸.
- موسوی، سیده شایسته؛ و هومن، حیدرعلی، (۱۳۹۲). «رابطه بین امید با یادگیری خود نظم یافته و رضایت مندی از تحصیل در بین دانشجویان». تحقیقات روان‌شناختی، ۵ (۱۵): ۱-۱۵.
- موسوی، فاطمه؛ و شکری، فرزانه، (۱۳۹۴). «مطالعه پیشرفت تحصیلی دانشجویان براساس پیش‌بینی‌کننده‌های فرسودگی تحصیلی و تنیدگی زندگی دانشجویان». رویش روان‌شناختی، ۴ (۱۰): ۵۹-۸۰.
- مهدوی‌کنی، محمدسعید، (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.
- نصیری، حبیب‌اله؛ و جوکار، بهرام، (۱۳۸۷). «معناداری زندگی، امید، رضایت از زندگی و سلامت روان در زنان». پژوهش زنان، ۶ (۲): ۱۵۷-۱۷۶.
- وبر، ماکس، (۱۳۸۵). اخلاق پروتستانی و روح سرمایه‌داری. ترجمه عبدالکریم رشیدیان و پریسا منوچهری، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- وبر، ماکس، (۱۳۸۷). دین، قدرت و جامعه. ترجمه احمد تدین، تهران: انتشارات هرمس.
- همتی، رضا؛ و صادقی، اسما، (۱۳۹۷). «تحلیلی بر فرسودگی تحصیلی در میان دانشجویان دانشگاه اصفهان». مسائل اجتماعی ایران، ۹ (۲): ۲۳۳-۲۵۷.
- هوشیاری، جعفر؛ صفورایی‌پاریزی، محمدمهدی؛ و نیوشا، بهشته، (۱۳۹۳). «رابطه کارآمدی خانواده با بهزیستی معنوی در دانشجویان و طلاب». مطالعات اسلام و روان‌شناسی، ۸ (۱۵): ۸۷-۱۰۲.

- Bernhard, C., (2007). "A survey of burnout among college music majors". *Journal of College Student*, 41(2): 392-401.

- Burisch M. A., (2002). "Longitudinal study of burnout: the relative importance of dispositions and experiences". *Work & Stress* 16 (1): 1 - 7.

- Callaghan, L., (2008). *Social Well-Being in Extra Care Housing: An Overview of the Literature*. personal social service research unit, established at the university of kent an Canterbury, www.ukc.ac.uk/PSSRU

- Chang, E.; Lee, A.; Byeon, E.; Seong, H. & Lee, S. M., (2016). "The Mediating Effect of Motivational Types in the Relationship between

Perfectionism and Academic Burnout". *Journal of Personality and Individual Differences*, 89: 202-210.

- Jacobs, S. & Dodd, D., (2003). "Student burnout as a function of personality, social support, and workload". *Journal of College Student Development*, 44(3): 291-303.

- Keyes, C. L. M. & Shapiro, A., (2004). "Social well-being in the United States: A descriptive epidemiology (pp. 350–372)". In: O. G. Brim, C. D. Ryff, & R. C. Kessler (Eds.), *How healthy are we?: A national study of well-being a midlife*, University of Chicago Press.

- Keys, C. M. & Shapiro, A., (2004). "Social wellbeing in the U.S.A. Descriptive Epidemiology". In: Orville, B, Carol D, Ryff .A & Ronal, C.Kessler (Eds) *Healthing Are You? A National Study of wellbeing of Midlife*, University of Chicago press.

- Law, D., (2007). "Exhaustion in university students and the effect of coursework involvement". *Journal of American College Health*, 55 (4): 239-45.

- P.Lindfors, J.; Minkkinen, A.; Rimpela, R. H., (2018). "Family and social capital, school burnout and academic achievement: a multilevel longitudinal analysis among Finnish pupils". *International journal of Adolescence and Youth*, 23 (3): 368- 381.

- Palos, R.; Maricutoiu, L. & Costea, I., (2019). "Relation between academic performance, student engagement and student burnout: A cross-lagged of a two-wave study". *Journal of Studies in Educational Evaluation*, 60: 199-204.

- Salmela-Alo, K.; Kiuru, N.; Pietikainen, M. et al., (2011). "Does school matter? The role of school context in adolescents' school-related burnout". *European Psychologist*, 13(1): 12-23.

- Salmela-Aro, KY, Savolainen, H. & Holopainen, L., (2008). "Depressive Symptoms and School Burnout During Adolescence". *Journal of Youth and Adolescence*, 6: 34-45.

- Sarchami, R.; Rajaei, Sh. & Aalaei, Sh. (2020). "Evaluation of the relationship between religious beliefs and academic achievements of dental students". *Journal of Education and Health Promotion*, 9: 1-5.

- Schaufeli, W.; Martinez, I.; Marquez-Pinto, A. et al., (2002). "Burnout and engagement in university students- a cross national study". *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33(5): 464-81.
- Severiens, S. E. & Schmidt, H. G., (2009)." Academic and social integration and study progress in problem based learning". *High Educ.* 58(1): 59-69.
- Snyder. C. R., (2000). *Handbook of Hop: Theory, measures and Applications*. Edited by: C.R. Snyder. U.S.A: Academic Press.
- Tukaev, S. V.; Vasheka, T. V. & Dolgova, O. M., (2013). "The Relationships Between Emotional Burnout and Motivational, Semantic and Communicative Features of Psychology Students". *Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 82: 553 – 556.
- Tukaev, S. V.; Vasheka, T. V. & Dolgova. O. M., (2013). "The Relationships Between Emotional Burnout and Motivational, Semantic and Communicative Features of Psychology Students". *Journal of Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 82: 553 – 556.
- Wachholtz, A. & Rogoff, M., (2013). "The relationship between spirituality and burnout among medical students". *Journal of contemp Med Educ*, 1(2): 83-91.
- Yang, H.-J.; (2004). "Factors affecting student burnout and academic achievement in multiple enrollment programs in Taiwans technical- vocational colleges". *Journal of Educational Development*, 24: 283-301.
- Yildirim, İ., (2008). "Relationships between Burnout, Sources of Social Support and Sociodemographic Variables". *Soc Behav Pers Int J.*, 36(5): 603-16.